

Marx, de gedeelde filosoof

Met Karl Marx op reis door Oost- en West-Duitsland in 2018

Columns - 2 augustus 2018 - Auteur: Christina Morina

Historicus Christina Morina reisde dit voorjaar door Duitsland, waar de 200e geboortedag van Karl Marx werd herdacht. Als auteur van 'Die Erfindung des Marxismus' - over een aantal prominente Marx-volgers - woonde ze veel van die herdenkingen bij. Ze zag opmerkelijke verschillen in de manier waarop Oost- en West-Duitsers met Marx omgaan.

Karl Marx was in Duitsland nooit zo populair als rond zijn 200e geboortedag. De belangstelling van de Duitsers voor hun grootste en meest omstreden filosoof is verbazingwekkend: Marx' staatsburgerschap werd hem al vroeg door de Pruisische regering ontnomen en hij leefde het grootste deel van zijn leven in ballingschap in Frankrijk, België en Engeland. Al voor zijn dood was zijn naam een -isme geworden, dat in 1917 in Rusland de staatsdoctrine werd en na de ondergang van het nationaal-socialisme als basis diende voor een tweede Duitse dictatuur.

Generaties intellectuelen, politici, activisten en revolutionairen raakten in de ban van zijn kritiek op het kapitalisme. De huidige Marx-golf in Duitsland is daarvan misschien een van de meest opmerkelijke uitingen. Los van de vraag hoe lang deze belangstelling voor Marx zal aanhouden, biedt die een zeer verhelderend beeld van de gemoedstoestand van de Duitsers anno 2018.

Wetenschappers die aan het DIA zijn verbonden, schrijven op deze plek regelmatig een wisselcolumn

Wat als eerste opvalt, is dat de Duitsers Marx voor zijn 200e verjaardag echt hebben verwend. Hij was in mei het middelpunt van een '[matinee](#)' in [Schloss Bellevue](#), het presidentiële paleis. President Steinmeier (SPD) opende de bijeenkomst door te wijzen op de absurde setting waarin hij Marx nu "ontving": tussen alle pracht en praal, de schilderijen van Pruisische koningen en de vertegenwoordigers van de burgerlijke elites, midden in het door Marx zo gehate Berlijn. Tijdens een herdenkingsdienst in de Dom van Trier, Marx' geboortestad, refereerde de bisschop twee dagen later eveneens aan het paradoxale van de plaats waar hij Marx herdacht.

Rehabiliteren

In kranten, tijdschriften en op radio en tv verschenen hele series over Marx, tot en met een debatreeks met vertegenwoordigers van de grootste Duitse partijen aan toe. Op de publieke radiozender Deutschlandfunk spraken politici als FDP-leider Christian Lindner, Linke-voorzitter Dietmar Bartsch en AfD-voordenker Marc Jongen met wisselende Marx-deskundigen over de actualiteit en ambivalenties van Marx en het marxisme (lees of beluister het [debat tussen Groenen-voorzitter Habeck en Morina](#))

De herontdekking van Marx is sterk West-Duits gevormd

Tel je daar de bijna wekelijkse wetenschappelijke bijeenkomsten bij op, die ook allemaal over de vraag gingen “wat Marx ons vandaag nog heeft te zeggen”, lijken de Duitsers een uitzonderlijk grote behoefte aan maatschappelijke oriëntatie te hebben, of misschien zelfs wel aan een utopieverlangen. Maar uiteindelijk gaat het hen erom de nog steeds geldige kritiek van Marx (‘Der unversöhnte Marx’ luidt de titel van het boek van de Duitse filosoof Michael Quante) te ontdoen van de communistische misdaden en hem te rehabiliteren als filosoof die echt nog wel wat te zeggen heeft.

Mijn indruk is dat deze herontdekking van Marx sterk West-Duits gevormd is. Veel van de genoemde herdenkingen en debatten vonden dit jaar in West-Duitsland plaats: Berlijn, Hamburg, Bremen, Hannover, Dortmund, Münster, Wuppertal, Trier etc. Maar je merkt het vooral als je Marx’ verjaardag uit het perspectief van de herinneringscultuur bekijkt.

Marx naast de toiletten

In West-Duitsland heeft het toeristische Trier een reusachtig standbeeld van Marx neergezet - dat de stad uitgerekend van de communistische partij van China cadeau kreeg. Tegelijkertijd debatteren burgers in Oost-Duitsland over de vraag of ze de Marx-standbeelden uit de DDR-tijd uit de depots van de stadsmusea moeten halen - en hoe ze die dan moeten neerzetten. Liggend, en daarmee afgedaan als het staats-socialisme zelf, zoals de burgemeester van Neubrandenburg heeft voorgesteld. Of als activistisch kunstwerk midden in het winkelcentrum in de binnenstad van Jena, voor de Toscaanse kartonnen wanden van een populaire snackbar, direct naast de toiletten.

In Hamburg hebben sociologen een online-platform opgericht, waarop ze Marx

prijzen omdat hij een eind wilde maken aan de “burgerlijke maatschappij”, het “industriekapitalisme” en de daarmee gepaard gaande “verachtelijke levenswijze”. Ondertussen wijst een oudere man er tijdens een discussie in Jena bedeesd op dat de nieuwe stroom aan Marx-afbeeldingen bij hem pijnlijke herinneringen oproept. In de plaatselijke Stasi-gevangenis waarin hij in de jaren tachtig vast zat, hing één portret. Het was niet partijleider Erich Honecker die daar op hem neerkeek, maar het bebaarde gezicht van Karl Marx.

Gedepimeerde wereldverbeteraar

En tenslotte is er nog Mario Adorf, de plotseling uit zijn pensioen ontwaakte *grandseigneur* van de lichtere Duitse films, die in een [ZDF-docudrama](#) Marx' laatste jaren laat zien - een rol die hij altijd al had willen spelen. Met het geforceerde gemopper van de gedepimeerde wereldverbeteraar maakt hij niet alleen zichzelf maar vooral zijn hoofdpersoon als vermeende ‘Duitse profeet’ belachelijk.

Bij een oude Oost-Duitser roept de nieuwe stroom aan Marx-afbeeldingen pijnlijke herinneringen op aan zijn tijd in een Stasi-gevangenis

Daar tegenover staat de Oost-Duitse regionale zender MDR, die het satirische hoorspel ‘Karl Marx in plaats van Chemnitz’ produceerde. Een veelzeggende titel: het verhaal gaat over een bestuurder die Chemnitz uit marketingoverwegingen weer Karl-Marx-Stadt wil noemen - de naam die de stad in de DDR had. Het laat zien hoe de stad, die Marx' naam heeft afgeschud maar bewust diens wanstaltige bronzen kop (lokale bijnaam: ‘Nischel’) heeft behouden, Marx nu op de hak neemt. Chemnitz historiseert hem daarbij, heel terloops, kritisch op de best mogelijke manier: serieus, koel en luchtig tegelijkertijd. Kan het contrast met het westen groter zijn? Hoe is dat te verklaren?

Uit de puinhopen van het communisme

In het voorjaar van 2018 zijn twee bewegingen zichtbaar geworden, die laten zien hoe West- en Oost-Duitsers zich bevrijden van hun specifieke ervaringen met Marx en het marxisme. In het westen - en dat is tegelijkertijd ook een trend in heel Duitsland - is nu, bijna 30 jaar na het einde van de DDR, de tijd gekomen om Marx weer uit de puinhopen van het communisme tevoorschijn te halen. Mensen willen zich onbevangen, onbelast en onvooringenomen met hem bezighouden, zoals dat eerder niet mogelijk was. Het zijn niet vooral de oud-68'ers die dat doen, maar juist jongere intellectuelen, wetenschappers, publicisten en filosofen, die bijna opgelucht lijken dat ze Marx eindelijk onbesmet kunnen bestuderen.

Mensen willen zich eindelijk onbevangen en onvooringenomen met Marx bezighouden, zoals dat eerder niet mogelijk was

In Oost-Duitsland heerst een hele andere vorm van opluchting en openheid. Bevrijd van de betutteling en de dogmatische semantiek van het marxisme-leninisme van de DDR, houden veel Oost-Duitsers zich nu niet met Marx en zijn erfgenamen bezig omdat ze *moeten*, maar uit vrije wil. Voor hen is het vrijwel ondenkbaar over Marx na te denken zónder het marxisme en de gevolgen daarvan. Daar werden ze jarenlang in hun dagelijks leven mee opgezaald en die zijn deels nog steeds merkbaar.

Oost-Duitsers benaderen Marx met een fijnzinnige mix van distantie en acceptatie, scepsis en nieuwsgierigheid. Ook hier is Marx dus in zekere zin niet meer besmet. En toch blijft hij dat onherroepelijk: zoals de vele Marx-beelden nog steeds in het oosten staan (of liggen), zo weerhoudt de ervaring met het DDR-socialisme de meeste mensen ervan mee te doen aan een 'nieuwe manier' van denken over Marx. Ze schijnen in ieder geval bevrijd van een verlangen naar zo'n soort gemeenschapsutopie. Daarom is het des te belangrijker in de gaten te houden welke alternatieve voorstellingen over de samenleving vooral, maar niet alleen, in het Oosten van Duitsland nu aantrekkingskracht vinden.

Vertaald uit het Duits

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/27473/marx-de-gedeelde-filosoof>